

JOC DE BIRLES

JOAN JUVÉ FERNÁNDEZ

Soci del CERE

Fotògraf. Rasquera

Són les quatre de la tarda d'un calorós diumenge de juny, els amics ja comencen a arribar als encontorns del que avui en dia és la Cooperativa Agrícola Sant Domingo, per estirar una mica més el dia que ha començat amb una missa a l'església de Sant Joan. El dinar de casa d'un diumenge dels anys cinquanta a la Ribera d'Ebre, una de les comarques més castigades per la guerra fratricida, no era d'allò que podríem dir sobrat.

A casa d'en Bitxo, el dinar d'aquell dia de festa no va ser gaire diferent del de les altres cases del poble llevat que, com cada diumenge, havia hagut de sortir de casa amb les mans a les butxaques. Sense diners. Com cada diumenge.

Quan ell va arribar a la plaça de Na Maria Foix, ja hi havia molta animació, els clients del Cafè del Flare animaven el propietari perquè tragués del seu son el *joc de birles*. Era un joc preciós, antic, brunyit per l'ús; tot i ser de fusta de carrasca (*Quercus ilex*), es podria dir que tenia un tacte delicat i fi, com la pell d'un infant; de fet, els jugadors tractaven millor aquelles peces de fusta tornejada (encara que del que es tractava era de tombar-les a cops de birlot), que els petits que rondaven per entre la ferreria de Joan de Maneto i Ca la Santafè.

El llançador, també dit *tirador*, era l'actor principal de la partida; els espectadors, que formaven una espècie de passadís entre ell mateix i les birles plantades, realitzaven les seves apostes; llençaven al terra davant de cadascú els cèntims que es volien jugar en aquella tirada; el tirador les "casava", és a dir, les acceptava deixant al costat la mateixa quantitat de diners, i així començava la partida. Les apostes eren bàsicament "a bones", que és la jugada principal, es a dir, "fer birla" (que consistia a deixar dempeus tan sols una de les sis birles que restaven plantades a catorze passes de distància del lloc que ocupava el tirador) i que, a més a més, era l'única jugada en què podia apostar el llançador, "a males", que era el fet d'apostar contra la jugada de fer birla, i a "pares" o "nones", que com el seu nom indica consistia a apostar al número de birles que restaven dretes després que el llançador hagués acabat de fer la tirada.

Normalment no hi havia cap problema a reconèixer l'aposta feta per cadascú; en Manel ho sabia força bé, la seva experiència només el posava en guàrdia davant d'alguns personatges conflictius. Manel era força hàbil i solia fer moltes passejades, durant les llargues tardes de joc, recollint del terra els guanys, per davant dels espectadors, que gairebé sempre apostaven entre ells sense tenir en compte l'aposta del tirador, fins a arribar on havien quedat estesos birles i birlots per tornar a començar una altra tirada. Abans, però, havia donat "el baraco" al plantador de torn per no perdre el temps ni la concentració. Al cap de les hores moltes pessetes canviaven de mans.

Quan es feia "lleya", quan queien les sis birles i no en quedava cap dempeus, es canviava el tirador i un altre jugador ocupava el lloc del protagonista, fins que a la deessa de la Fortuna i la seva cosina la Sort els semblava bé. Segons conten, l'habilitat dels tiradors les feia descansar sovint a totes dues.

En Bitxo, solia fer de *baraquero* o *plantador*, és a dir, feia la plantada de les birles tenint cura que la separació entre aquestes fos la correcta; sovint no hi havia cap plantilla per fer això. La mida correcta és la que marca el pas just del birlot o tirador més gros. Ell els coneixia bé, molt bé, tot i que les diferències eren molt petites entre birlots. El pes anava dels 650 als 700 grams i entre els 26 i 28 centímetres de llargada; tots tenien la base de 7 cm de diàmetre per 4,5 cm al cap i una altura de coll de 10 cm, excepte els que per l'ús continuat i per preferències dels tiradors havien rebut de valent, amb la qual cosa havien aconseguit marques i esberlades que els diferenciaven de la resta i els donaven distinció. Ho dominava tant que, depenent de qui tirés, podia guanyar més cèntims, tret fonamental que el mantenia clavat a una distància prudencial del recorregut dels birlots llençats i dels apostants habituals; per no rebre cap cop, ni d'uns ni dels altres. Els espectadors també ho sabien i això feia més interessants i variades les apostes.

L'afició per aquest joc ve d'antic. L'egiptòleg Flinders Patrie en datà els orígens, any més any menys, en el 3300 aC. Els romans, grans aficionats d'aquest joc, van contribuir amb les seves conquestes a la seva expansió per tot el món conegut en aquells temps; els pobles llatins foren els que més ràpidament l'adoptaren dins els seus costums populars. La tradició oral fixà les regles i els estris emprats, així com les peculiaritats locals. Pel que fa a Catalunya, és en Ramon Llull qui en deixà constància escrita l'any 1273, en el llibre *Contemplació*, on s'hi poden llegir els mots *bila* i *bilador*, pels volts d'aquells segles hi ha constància d'altres documents que fan esment de les paraules *birla* o *birles*, en plural. En aquest sentit, Alcover Moll, l'any 1983, afirmà que la notícia més antiga d'aquestes paraules es localitzà a Igualada l'any 1402 en una ordenança local del 16 de febrer. També en el llibre medieval de Torroja del Priorat del segle XIV *Ordinacions de Torroja* i en l'escrit d'una ordinació de Reus del 1416, hi apareix l'expressió "joc de bitlles".

Fins ben entrat el segle XX, els Països Catalans varen conservar i difondre aquest joc; i fou en els ambients rurals on més apassionadament es conservà, no tant pel component lúdic i de cohesió social en poblacions força endogàmiques,

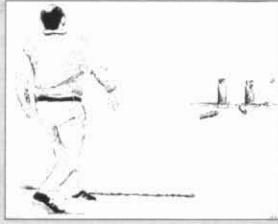

Fig. 1. Pares amples

Fig. 2. Pares estretes

Fig. 3. Les birles

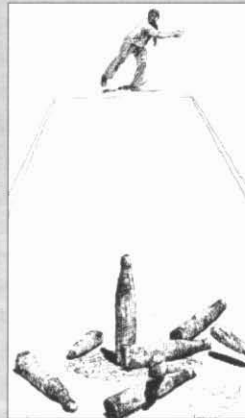

Fig. 4. Tirada de birles

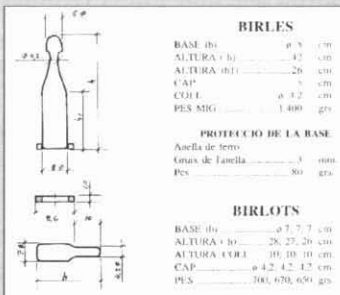

Fig. 5. Esquema de les birles i els birlots

Fig. 6. Joc de birles en acció

sinó pel component de juguesca que aportava. Aquest fet freqüentment originà problemes d'ordre públic, que determinà finalment un estricte i poc ben entès, per part de la ciutadania, control policial. Després de la guerra civil de 1936-1939, fou prohibit com a joc de diners.

A Rasquera, aquesta pressió del poder envers les diversions de la ciutadania del carrer es començà a notar a mitjans dels anys cinquanta del segle passat, quan la dictadura va actuar amb més contundència davant el fet d'apostar diners en els jocs populars. La Guàrdia Civil, que llavors tenia una Casa Cuartel a Rasquera, no va tenir gaires dificultats per dur a terme aquesta tasca de repressió absoluta i va aconseguir que uns jocs que havien arribat a ser tan populars com el joc de birles desapareguessin del poble pel sol fet de no poder-s'hi jugar uns quants calerons entre els amics.

Les ganes de descobrir món, ni que tan sols fos a través dels primers televisors, i les dificultats per continuar la tradició per part de la joventut ofegaven, tot plegat, la pràctica d'un entreteniment que relacionava un bon nombre de persones, que d'altra manera difícilment es podrien haver reunit per compartir tantes i tantes hores d'esbarjo. Tot i així, mai no es va arribar a apagar la flama; es va anar arraconant per algun topant de la memòria, diluïda, esmoreïda, però sense arribar a l'oblit total.

A principis dels vuitanta del segle xx, a un rasquerà, Domingo Sabaté, que exercia de professor a les escoles de la Palma d'Ebre, li va fer gràcia el fet de convidar el seu amic del Grup Cultural Rasquerà Josep Farnós a veure les evolucions dels Armats, de tradició tan arrelada a la Palma, un Divendres Sant. Per aquelles coses que té la vida, van veure jugar una partida de birles, i aquest fet quedà gravat en la retina dels dos amics. A la Palma d'Ebre mai no s'ha perdut el costum de fer una tirada de birles els matins de Divendres Sant, tot jugant-se uns quants calerons i recordant temps passats. Uns quants mesos més tard, el Grup Cultural Rasquerà va prendre la iniciativa de recuperar el joc de birles, "recobrar aquest costum que teníem en el passat s'havia convertit en una aspiració prioritària de l'entitat, ja que feia més d'una vintena d'anys que no es practicava al nostre poble". Arran de l'esforç esmerçat podem dir, sense caure en cap tipus de xovinisme, que Rasquera ha estat el bressol de la recuperació de les birles modernes a Catalunya. L'11 d'abril de 1982 hi va haver el 1r Campionat de Birles a Rasquera, al camp de futbol, amb la participació dels pobles de la Palma d'Ebre, el Perelló i Rasquera. Narren les cròniques que hi va acudir una gentada, per veure el renaixement d'una tradició, que fins el dia d'avui encara no s'ha estroncat.

Aquest campionat va ser l'excusa perfecta per mirar d'engrescar la gent per tal de realitzar el 1r Campionat Intercomarcal, cosa que s'aconseguia de portar a la pràctica el 7 d'agost de 1983, amb la participació dels mateixos pobles i al mateix escenari, ja que també estava prevista l'assistència de Deltebre i finalment no va venir. Com a nota curiosa val a dir que a efectes oficials aquest campionat va ser invalidat per manca de coordinació amb Amposta, que organitzà el concurs de l'any següent i l'anuncià com a primer; per aquesta raó

Rasquera no compta com a organitzador anterior. Al campionat d'Amposta hi acudiren els pobles de Sant Carles de la Ràpita, Poblenou del Delta (Villafranco), el Perelló, Amposta i Rasquera. Durant el transcurs del campionat sorgiren unes quantes dificultats, bàsicament per la diversitat d'edats dels participants, les quals demostraren la necessitat d'establir unes normes bàsiques de participació que s'establirien mitjançant els anomenats Congressos. D'altra banda, en aquest concurs es va instituir *de facto* el bon costum, que ja es practicà en altres trobades, d'oferir, per part dels amfitrions, una menjada de germanor. Actualment, és una coordinadora la que se encarrega dels diversos aspectes d'organització de les tirades dominicals.

El primer Congrés se celebrà a Rasquera el 29 de juny de 1984 i representà, si no la consolidació, sí la voluntat de tirar endavant la necessitat de plantejar, establir i unificar criteris, la qual cosa va portar a la creació del document "Les bases de Rasquera 84", en el qual s'establia, entre altres, la necessitat de "nomenar un comitè, que ostentés la representativitat d'òrgan assembleari, tingués al seu càrrec l'organització dels campionats i altres accions inherents al joc de birles i executés els acords presos en les reunions oficialitzades".

Una de les conquestes més importants a l'hora d'unificar criteris, per a la consecució de l'establiment de les normes que regeixen actualment la celebració dels campionats es va definir al 3r Congrés (hi participaren els representants del Perelló, Amposta i Rasquera), celebrat a Rasquera el 27 de juny de 1987, on hi hagué l'acord definitiu sobre el tema més polèmic que fins aleshores havia enfrontat, i no poques vegades, els interessos i el bon desenvolupament de les trobades. Com havien d'ésser les birles? Es va decidir que serien amb la forma de les de Rasquera i amb les mides corresponents a les del Joc de la Sénia; aquí estan reproduïdes les mides tal i com varen quedar establertes, les quals van ser publicades pel Grup Cultural Rasquerà l'any 1989 a la col·lecció *Informes: Set anys d'una experiència: el joc de birles a Rasquera*.

I així han anat passant els anys voltant i tombant per aquestes terres d'aigua que formen el sud de Catalunya. El 2n Campionat Intercomarcal es celebrà a Rasquera, el 3r a Cornudella (Priorat), el 4t a la Sénia (Montsià) i el 5è al Perelló (Baix Ebre); en aquest darrer en particular, es va notar una forta embranzida pel que fa a participació i seriositat en els plantejaments de les competicions: hi concursaren onze pobles de sis comarques, entre les quals s'hi incloïen el Barcelonès i la Noguera.

Expressament he deixat de banda la Federació Catalana de Bitlles, perquè fa la seva tasca fora del que és l'àmbit dels campionats locals i intercomarcals que ens ocupen en aquest article. No obstant això, vull remarcar els anys de feina ben feta que han aconseguit la consolidació del joc a les comarques de Lleida i Barcelona. Potser, per aquesta zona, la Federació no ha tingut tanta implantació perquè hem volgut ser més anàrquics en la composició dels equips i potser massa puristes pel que fa a la reglamentació tradicional del joc.

Durant els anys noranta del segle passat, el Grup Cultural Rasquerà ha mantingut encesa la flama del joc a la Ribera d'Ebre i les comarques del

voltant; cal esmentar explícitament els pobles i les persones que han dedicat tant i tant d'esforç de Corbera d'Ebre, el Perelló, la Palma d'Ebre, el Ball de Diables de Reus i altres que han tingut un paper rellevant, que han aportat sempre tot allò que ha fet falta per poder continuar amb la il·lusió de tornar a veure petits i grans al voltant d'uns cilindres de carrasca.

L'actualitat ens presenta un panorama força engrescador pel que fa a aquest joc ancestral; la joventut comença a estirar amb força, encara que no es pot dir que sigui el que més abunda en els campionats, que continuen sent territori dels veterans, ja que la rivalitat entre pobles està molt entroncada.

Els campionats intercomarcals ja tenen prou embranzida (gràcies a un munt de persones que desinteressadament han ofert el seu esforç i vàlua personal per recuperar aquesta tradició) per fer-nos pensar en un futur esplèndid. La tasca als pobles, que sovint fan tirades locals, sobretot en festes i dates prou assenyalades a cada vila, comença a donar els fruits desitjats, encara que les associacions culturals —que, en definitiva, són les que tenen la feixuga tasca de buscar recursos per dur endavant les seves activitats— no troben sempre el suport de les institucions.

El joc de birles, entre altres jocs populars, ens ha ensenyat que la convivència entre els pobles i les persones no es fonamenta tan sols en les relacions formals, sinó que envers el joc les cultures s'enriqueixen i creixen: s'adapten a les seves necessitats particulars, cerquen camins de connexió i fan de la diversitat un enriquiment social, sovint proposen noves formes d'entendre's, que, al cap i a la fi, serveixen per alimentar la necessitat de la humanitat de nodrir-se de tot allò que la fa més gran per poder continuar gaudint de les coses més petites.

Moltes cases del poble de Rasquera tenien el seu joc de birles, normalment tornejadades i polides, però n'hi havia (i no pocs jocs) fets a cop de destrat (no tinc constància que en quedi cap, d'aquests). Del joc del cafè del Flare, tan sols en queda una birla. No he volgut especificar cap nom de les persones que han fet possible aquesta recuperació al poble de Rasquera, tant iniciadors com jugadors (d'abans i d'ara) per no ferir ningú, ja que fins i tot les fonts de les quals he begut feien esment del fet que potser es deixaven algun nom.

AGRAÏMENTS

Grup Cultural Rasquerà, Josep Albert Torné i Joan Ramon Vinaixa.

BIBLIOGRAFIA

Gran enciclopèdia catalana

<http://www.fut.es/~acpibro/~/web5.htm>

<http://vallverdbitlles.galeon.com/amigos747669.html>

Vocabulari editat dins la col·lecció Informes núm. 2 pel Grup Cultural Rasquerà.